

Mate Kapović
Odsjek za lingvistiku
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
mkapovic@ffzg.hr

ETIMOLOGIJA RIJEČI *SOPARNIK*

Članak raspravlja o etimologiji imena jela *soparnik*, tipična za Poljica. Iako se u literaturi susreću pogrešne etimologije, riječ je slavenskog porijekla te potječe od starijega *suhoparnik, pri čemu pridjev *suhoparan* tu stoji u narodnom i starijem značenju 'nezačinjen'.

*Sòpārnīk*¹ je tradicionalno dalmatinsko jelo, po kojem su najpoznatija Poljica (u zaleđu Omiša),² poznato još i pod nazivom *zèlenīk*, koje je u novije vrijeme, kao narodni specijalitet, sve popularnije i na široj razini. Iako je etimologija ove riječi relativno jednostavna, ona je današnjim govornicima neprozirna, a u literaturi se, koliko je autor uočio, ne mogu naći točna objašnjenja – stoga smatramo korisnim razmotriti etimologiju dotične riječi u ovom članku.³

Soparnik je jelo razmjerno jednostavne pripreme, koje se katkada na-

¹ S takvim se naglaskom obično govori među štokavcima, a takav naglasak imam potvrđen i za Gata u Srednjim Poljicima (ERj navodi *sòparnīak* bez dužine u drugom slogu, što je oblik bez predsonantskoga duženja prije dugog sufiksa – usp. Kapović 2015:567).

² Da su to *Poljica* u zaleđu Omiša navodimo zato što to nisu jedina *Poljica*, premda su najpoznatija – usp. npr. *Poljica* u Vrgorskoj krajini.

³ Na žustroj raspravi, komentarima, razmišljanjima, informacijama i poticaju na pisanje članka u samim počecima zahvaljujem se (abecednim redom) Jozi Kapoviću, Marku Kapoviću, Vatri Kapoviću, Zdenki Kapović, Maji Milković, Kseniji Šmajić i Ani Stanić. Dodatno na informacijama zahvaljujem i Anđelku Kaćunku. Na korisnim komentarima na prvu verziju članka hvala i Mislavu Beniću, Mihailu Oslonu, Teu Radiću te pogotovo anonimnom recenzentu, zahvaljujući čijim primjedbama i komentarima je članak znatno dopunjen i teza članka bolje razrađena.

ziva i “jelom siromaha” te se stoga često jede na post.⁴ Sve tē tri činjenice, kako ćemo vidjeti, imaju veze s etimologijom same riječi. Pojednostavljeno rečeno, *soparnik* se sastoji od blitve (u lokalnom govoru: ⁵*zēļā*)⁶ i lūka (u lokalnom govoru: *kāpule*), koji se nalaze između dva sloja tanko razvaljana tijesta uz malo maslinova ulja, a što se onda izvorno peče u kominu,⁷ nakon čega se premaže češnjakom (u lokalnom govoru: *lūkon*) i maslinovim uljem.⁸ Moguće su i varijante i dodavanje i drugih sastojaka,⁹ no izvorno je riječ, kako rekosmo, o jednostavnu jelu.

Poljica se dijele na Gornja, Donja i Srednja.¹⁰ Donja su Poljica, tradicionalno gledajući, čakavska, a Gornja Poljica štokavska, što se očituje u čitavom nizu jezičnih razlika (od upitno-odnosne zamjenice *ča* prema *štā/što*, preko naglaska, pa do leksika), no zapravo u Poljicima imamo situaciju dijalekatskog kontinuuma, tj. prijelaz od štokavskog prema čakavskom.¹¹ To se vidi po brojnim “čakavskim” osobinama i u Gornjim Poljicima – (fakultativnu) čuvanju neoakuta u prvom/jedinom slogu (gdje nije povučen), npr. u Docu Donjem *dōc*, *svūc*, *tī*, *šēstā* i *šētā* itd.,¹² predsonantskom duženju (što je dijelom tipično i za Imotsku krajinu i Makarsko primorje od susjednih štokavskih govora), npr. u Docu Donjem *pūn*,¹³ *gòtōv*,¹⁴ *slatkòrān* ‘koji voli jesti’ (usp. *slatkòhran* u ARj); dug sufiks *-jē* < *-bje, npr. u Docu Donjem *píćē*, što u štokavskom nalazimo još samo u staroštokavskoj Posavini¹⁵ itd. Kratak laički opis poljičkoga govora daje Ivanišević (1903-6/2006:56–60), a duži je opis dan u Mihanović 1971. (autor je izvorni govornik iz Sitna Donjeg u Srednjim Poljicima), premda u njemu, čini se, ima nešto manjkavosti.¹⁶

⁴ Za post usp. Ivanišević 2006:101, Šimunović-Petrić 1992:96.

⁵ Lokalni oblici i naglasci navode se uglavnom prema lokalnom govoru *Dóca Dônēg* u Gornjim Poljicima, koji je autoru poznat.

⁶ Usp. i Ivanišević 2006:93.

⁷ Za *kòmin* usp. Šimunović-Petrić 1992:95.

⁸ Za pripremu usp. Ivanišević 2006:93–94, a općenito za etnološki osvrt Šimunović-Petrić 1992 (o pripremi ondje na: 95–96).

⁹ Usp. Šimunović-Petrić 1992:96.

¹⁰ Usp. Ivanišević 2006:4–8, Mihanović 1971:150–151.

¹¹ Usp. Kapović 2015:63–66.

¹² Usp. Mihanović 1971:166, Kapović 2015:654²³⁸⁷.

¹³ S južnim, cirkumfleksnim duljenjem (usp. Kapović 2015:572, vidi i kartu na:558).

¹⁴ Usp. Kapović 2015:571–572.

¹⁵ Vidi Kapović 2015:589.

¹⁶ Autor npr. u potpunosti izostavlja zanaglasne dužine iz primjerâ (iako su one, bar u Gornjim Poljicima, u potpunosti očuvane) i pretjeruje što se tiče gubljenja aorista, koji u Gornjim Poljicima nije tako rijedak kao što on navodi (također vjerojatno

Što se može na početku reći o porijeklu riječi *sòpārnīk*? Očito je da se radi o slavenskom sufiksu *-nik* ili *-ik*, dok osnova nije tvorbeno-etimološki prozirna – na prvu je teško reći je li riječ o domaćoj ili posuđenoj osnovi. Nastavak *-nīk* javlja se i u drugoj varijanti naziva za tu riječ: *zèļenīk*.¹⁷ To je jedna od leksičkih razlika između Donjih Poljica (gdje se govori *soparnik*)¹⁸ i Gornjih Poljica (gdje se govori *zèļenīk*). Neće biti slučajno da se u obje riječi javlja isti sufiks, dok se u varijanti *uļeñak*¹⁹ javlja semantički i oblikom sličan sufiks *-ñāk* (očito izveden od riječi *ūļe*, prema maslinovu ulju koje se koristi u pripremi zeljenika), koji ćemo još sretati. Riječ *zèļenīk*,²⁰ za razliku od riječi *sòpārnīk*, ima očito porijeklo – riječ se izvodi od već spomenuto *zēļē* ‘blitva’, što je osnovni sastojak zeljenika/soparnika.

Šimunović-Petrić (1992:96) u svojoj etnološkoj studiji, trudeći se usput dokazati povijesne veze Poljicâ s Osmanskim Carstvom, na sljedeći način pokušava protumačiti etimologiju riječi *sòpārnīk*: »Naziv *soparnik* mogli bismo dovesti u vezu s turskom riječi *sopa* – motka, pomoću koje se valja tijesto.« Nelingvistu kao što je autorica takva se etimologija na prvu svakako može učiniti privlačnom, s obzirom da u poljičkom govoru turcizmi nisu ništa čudno, a tijesto za *soparnik* se doista valja valjkom. Međutim, čim se malo dublje zagleda u tu etimologiju, odmah je jasno da ona nika-ko ne može biti točna. Čak i kad bismo uzeli da se slavenski sufiks *-nik* dodaje na tursko *sopa*, ostalo bi nejasno odakle *-(a)r-* između osnove i sufiksa (sufiks *-rnīk* ne postoji).²¹ Semantika također zapravo uopće ne odgovara. Turski *sopa* znači ‘motka, močuga, to[l]jaga’ (TSS), a takvo je i značenje našega turcizma – usp. u Vuka ‘batina, kijača’, u ARj isto to, u Skoka ‘batina, kijača, motka’, u Škaljića ‘motka’ te u ERj ‘duže tanje drvo, motka,

krivo bilježi aorist *ðde* umjesto *òde*). Mihanović još bilježi npr. *ðrij* ‘orah’ (:160), što će ipak biti *òrij* te npr. navodi samo *glādan* (:174), dok ja za Dolac Donji imam potvrđeno *glādan* (naglasna paradigma C s izvornim cirkumfleksom a ne neoakutom). S druge strane, dobro bilježi naglasak u *ūvo* (:160), po čemu je ovaj kraj, čuvanjem izvornog naglaska, neobičan među štokavskim govorima (usp. Kapović 2015:471¹⁷⁰¹, 744–745²⁷⁵⁹). Naravno, u određenim se primjerima vjerojatno radi i o razlikama među pojedinim poljičkim selima (Mihanović se zasigurno vodio ponajprije svojim materinjim govorom Sitna Donjeg).

¹⁷ Usp. i Ivanišević 2006:93.

¹⁸ Nemam podataka o točnu naglasnom obliku te riječi u nekom od govora samih Donjih Poljica.

¹⁹ Ivanišević 2006:93 (usp. i ARj XV:917).

²⁰ Ivanišević još bilježi i varijante *zeleñak* i *zeļanik* (prema Šimunović-Petrić 1992:97²).

²¹ Tvorenice kao *peradarnik* (*perad-ar-nik*) imaju sufiks *-ar-* prije *-nik* (usp. *perad-ar*, *perad-ar-stvo*), što teško da ima smisla u *soparnik*.

pritka'.²² Kako vidimo, značenje riječi *sopa* nije 'valjak' (za valjanje tijesta) nego 'batina, motka' i sl., što jest donekle slično, ali ni otprilike isto. Osim toga, turcizam za 'valjak' itekako postoji, no to nije *sòpa/sòpa* nego *oklàgija*, samo što se taj turcizam ne upotrebljava u Dalmaciji, nego npr. u Slavoniji, BiH (vidi ARj) i Srbiji. Kako i sama Šimunović-Petrić (1992:96) navodi, u Poljicima se valjak kojim se valja tijesto za *soparnik/zeljenik* zapravo imenuje romanizmom *lazañur* (za Dolac Donji imam potvrđen ženski rod: *lazàñura*). Uza sve nabrojene probleme, ako se kao početni oblik uzme što-kavska varijanta *sòpa* (a ne *sòpa* – koja se, čini se, javlja u Bosni), onda ni naglasak u *sòpàrnik*, uza sve ostalo, ne odgovara.

Kratak pokušaj etimologije u ERj nije puno uspješniji. Ondje se kao etimologija riječi *sòparñak* daje talijanski *sopra* 'iznad'. Ovdje problemâ ima čitavo môre. Riječ, kao prvo, ni površinski baš ne nalikuje na romanizam. Kao drugo, čak i da se pretpostavi da se na talijansko *sopra*- dodaje naš sufiks *-nik/-ñak*, morala bi se pretpostaviti potpuno *ad hoc* metateza *-ra- > -ar-*. Kao treće, semantika je sve samo ne sjajna i uvjerljiva ('iznad' > 'soparnik' – zato što se peče ispod nečega? zato što je tijesto i iznad, a ne samo ispod?). Kao četvrto, talijansko *sopra* ima naglasak na prvom slogu (a talijanski se naglasak kod nas uvijek prenosi kao silazan zbog fonetike dinamičkog talijanskog naglasaka), što opet ne odgovara naglasku u *sòpàrnik*. S obzirom da je riječ o rječniku, gdje se etimologija navodi samo u obliku upućivanja na izvorni oblik, teško je nagađati što je autor dotične etimologije imao na umu predlažući ovu krajnje neuvjerljivu tezu.

Prije prelaska na samu bît članka (tj. autorov prijedlog etimologije riječi *soparnik*), razmotrit ćemo još nekoliko mogućih riječi koje, makar samo površno, podsjećaju na riječ *soparnik*, a koje bi se teoretski mogle pokušati povezati s njome. Riječ je o slovenskom *soparnik* (vrsta posude), turcizmima *sofra/sopra* ('stol'), bosanskoj riječi *supra* ('vruć pepeo') te *supa* ('umochen zalogaj').²³ U slovenskom, dakle, postoji riječ *sopàrnik* u značenju 'po-

²² Zanimljivo je da Vuk, ARj i Skok navode naglasak *sòpa*, pri čemu Skok k tome komentira da riječ zbog toga možda ipak nije turcizam (što je netočno) s obzirom na »akcent na osnovnom slogu, što se ne slaže s turskim naglaskom na zadnjem slogu« (Skok navodi i bugarsko *sopá*, no usp. bugarsko *còna* 'club, cludgel, bludgeon, staff' – БАП), dok Škaljić i ERj imaju *sòpa*, s očekivanim uzlaznim naglaskom u turcizmu. Zacijelo neće biti slučajno da naglasak *sòpa* imaju baš Bosanac Škaljić i ERj (gdje je naglaske označavao Ivo Pranjković, inače iz Kotor Varoša u Bosni – usp. napomenu u Kapović 2015:78). S obzirom da u turskom nalazimo *so¹pa*, s naglaskom na drugom slogu (kako mi usmeno potvrđuje Ekrem Čaušević), naglasak je *sòpa*, čini se, mlađi, možda slično kao u dijalektalnom *tàva* prema *táva* (< *táva) ili dijalektalnom *bòja* prema *bòja* (uz sekundarnu dužinu u *bója* – usp. Kapović 2015:741), ako nije riječ o kakvoj balkanskoturskoj promjeni s obzirom na početni naglasak i u bugarskom.

²³ Autor zahvaljuje anonimnom recenzentu na prijedlogu da u svrhu iscrpnosti

suda za pripravu jela na pari'. Riječ naizgled u potpunosti glasovno odgovara našem *sòpàrnìk* – no to je posve slučajno. Kao prvo, premda bi se semantički na prvi pogled moglo povezati posudu i ime jela (usp. engleski *dish* u značenju i 'posuda' i 'jelo' ili naše *ròštìl* koje metonimijski od značenja 'rešetka za pečenje mesa na žaru' može postati i 'meso pečeno na žaru na rešetci'), naš *soparnik* se ne priprema ni u posudi ni na pari. Slovenski *sopàrnìk* je jednostavna (i zacijelo novija)²⁴ izvedenica od riječi *sopàra*, istoga značenja kao i slovenski *pàra* (koja odgovara našem *pàra*).²⁵ Slovensko je pak *sopàra* jednostavna složenica od *so-* (što bi odgovaralo našem *su-*) i *para*, tj. na općeslavenskoj razini bi to bilo **sq-pàra* (takvu etimologiju daje i Snój). Dakle, sličnost slovenskog i našeg *soparnika* je slučajna (u štokavskom **q* daje *u* a ne *o* kao u slovenskom, usp. naše *súsjeda* prema slovenskom *sosêda*), osim utoliko što se u objema nalazi, čini se, korijen riječi *para* (vidi u nastavku za novopredloženu etimologiju naše riječi *soparnik*).

Teoretski bi se *soparnik* mogao pokušati dovesti u vezu i s turcizmom *sòfra* 'trpeza, sinija' (te 'zaokružena učinjena koža (...) za odnošenje hrane težacima kad rade na njivi'), koji postoji i u liku *sòpra* (Škaljić) sa zamjenom stranoga *f* domaćim *p*. U prilog toj tezi bi moglo ići to što se *soparnik* radi na *siniji* (Ivanišević 2006:93–94), a što može drugdje biti sinonim od *sofra* (*sinija* je prema Škaljiću 'niska okrugla trpeza, sofa')²⁶ pa bi mogući semantički razvoj išao od značenja 'ono što se radi na siniji' do značenja 'soparnik'. Tâ bi etimologija čak bila uvjerljivija od one s turskim *sopa* (vidi gore), no svejedno ne može biti točnom. Premda semantički razvoj od 'onoga na čemu se koje jelo radi' ili 'onoga na čemu se koje jelo jede' (*sinija*) do samog imena jela (*sòpàrnìk*) nije problematičan (tim više što je *soparnik/zeljenik* »najmilija jizbina u Poljicima«²⁷ pa ne bi bilo čudno da to najpopularnije jelo dobije ime po onome na čemu se priprema – iako se i druga jela mogu na tome pripremati),²⁸ treba reći da potvrdâ za turcizam

članka razmotri i ove potencijalne etimologije.

²⁴ Riječ se bilježi u SSKj (rječnik suvremenog jezika), ali ne i u Rešetarovu rječniku iz 19. stoljeća.

²⁵ U slovenskom bi se zapravo, prema našem *pàra*, očekivalo **pàra*, a slovenski naglasak *pàra* zacijelo nastaje analogijom prema složenici *sopàra*, gdje se takav naglasak očekuje.

²⁶ Riječ *sinija* (Ivanišević ne navodi naglasak) mogu potvrditi u Poljicima za Dolac Donji i Rošca u značenju 'okrugla daska' (na kojoj se npr. priprema tijesto, za zeljenik, ali ne samo za nj) i 'mali okrugli stol (tro- ili četveronožan)' (na koji se dotična 'okrugla daska' stavlja) – usp. za to i Ivanišević 2006:71.

²⁷ Ivanišević 2006:93.

²⁸ Na *siniji* se, prema mojim informantima iz Gornjih Poljica, nije radio samo zeljenik – npr. Ivanišević (2006:95) navodi da su se na njemu radile i *lzanje*.

sòpra u Poljicima nema²⁹ (a *soparnik* je ipak *soparnik* a ne **sinijnik). Moglo bi se teoretski pretpostaviti da je ta riječ postojala ondje u prošlosti, no to bi bilo vrlo spekulativno. Općenito je, i kod *sope* i kod *sopre*, tj. u svim etimologiziranjima korijena riječi *soparnik* kao turcizma, problematično to što bi taj turcizam trebao biti tobože potvrđen baš ondje gdje se to manje očekuje – u (čakavskim) Donjim Poljicima, bližima moru i romanskom utjecaju.³⁰ Dodatno, i za tu etimologiju stoji prigovor kao i za turcizam *sopa* – naglasak u *sòpārnik* ne odgovara naglasku u *sòpra* (od *sòpra* bi se očekivalo **sòpārnik), čak i kad bi *sòpra* postojala u Poljicima (a ne postoji).

U Akademijinu je rječniku (ARj) zabilježena riječ *supra* ‘vruć pepeo’ (te također *sùpraga* u istom značenju te kao [ž]eravica i pepeo, što se nagrne na saksiju, pod kojom se kruh peče’). Značenje ove riječi (*supra* je potvrđena u Bosni i Hercegovini, dok je *supraga* potvrđena i u Stonu) bi se svakako lako moglo povezati sa *soparnikom* (s obzirom na njegov način pripreme), a sama riječ *supra* nedvojbeno površinski nalikuje na *soparnik*. No riječ je tek o pukoj sličnosti jer bi bilo teško objasniti zašto bi *supr-* prešlo u *sopr-* (u se ne može pravilno promijeniti u o), a i -ar- umjesto -r- prije sufiksa bi također bilo problematično. Naravno, uvijek je moguće pretpostaviti kakvu *ad hoc* vokalsku promjenu,³¹ no osim što nema nikakve dodatne indikacije da bi *so-* u *soparnik* nastajalo od starijega *su-, problematično je i to što je riječ *supra* nejasne etimologije i što je posvjedočena vrlo oskudno (vidi ARj) te samo na ograničenu području Bosne i Hercegovine i Pelješca (računamo li i varijantu *supraga*), što, doduše, jest u širem susjedstvu Poljičâ. Ukratko, jedino što povezuje *supru* sa *soparnikom* je površinska sličnost korijena i značenja bez nekih dodatnih argumenata ili razloga za takvu etimologiju.

Povezivanje *soparnika* s romanizmom *sùpa* ‘umočen zalogaj’ (usp. književni talijanski *zuppa* ‘juha’) nije pak nimalo uvjerljivo – ne odgovara ni formalno (drugačiji vokalizam, s -u- a ne -o-, izostanak -ar- tj. -r- u korije-

²⁹ Moj ispitanik iz Rožaca nije znao za tu riječ, a usp. i Ivanišević 2006:69–75 za pokušstvo u Poljicima i: 90–102 za priređivanje hrane u Poljicima, gdje se ta riječ također ne spominje.

³⁰ Ono što bi se očekivalo bi bilo obrnuto – turcizam u (štokavskim) Gornjim Poljicima, bližima zaleđu. Usp. npr. za ‘rižu’ turcizam *pirnič* u Gornjim Poljicima (usp. turski *pirinç*, što je npr. u Srbiji potvrđeno kao *pirinač*, dok se u Poljicima očito dogodila metateza -inč > -nič), no romanizam (Skok) *angriz* u Donjim Poljicima (Ivanišević 2006:97).

³¹ Premda se u dijalektima može naići na različite “nepravilne” vokalske promjene, uglavnom je riječ o više-manje jasnim asimilacijama ili disimilacijama. U *supar- > *sopar-* toga teško može biti (nekakvo *ad hoc* snižavanje visokoga u u niže/srednje o zbog niskoga a ne izgleda uvjerljivo).

nu) ni semantički (veza između ‘umakanja’, ‘juhe’ i sl. sa *soparnikom*, npr. preko njegova “namakanja” u maslinovu ulju, poprilično je nategnuta).

Ukratko, niti jedna od predloženih i razmotrenih etimologija ne zadovoljava i sve se zapravo realno svode na pokušaje učenih pučkih etimologija. Samo porijeklo riječi *soparnik* zapravo uopće nije toliko komplicirano, no suvremenu je govorniku neprozirno zbog glasovnih i značenjskih promjena u osnovi riječi. U traženju etimologije treba krenuti od same naravi *soparnika*, tj. činjenice da je riječ o jednostavnu i slabo začinjenu jelu koje se zbog toga jelo i za post.

Stoga treba krenuti od riječi *sùhopāran*. Ona se danas u književnom jeziku upotrebljava uglavnom u značenju ‘nezanimljiv, dosadan (o stilu, načinu izražavanja i izlaganja)’ (tako ERj). Takvo glavno značenje, zacijelo prateći suvremenu upotrebu,³² navodi na početku natuknice i ARj (‘jednostavan, jednostruk, priprost, dosadan’), no u nastavku natuknice se jasno vidi i drugo značenje pridjeva *suhoparan*: ‘nezačinjen’. To se značenje vidi npr. u Vukovu rječniku (‘ungewürzt’, ‘condimento carens’) te u Daničića (‘što nije začinjeno’ – ARj pod istom natuknicom). Među potvrdama iz tekstova pak za tu riječ u ARj nalazimo i one koji jasno potvrđuju i značenje ‘nezačinjen’ (ili nešto slično vezano uz hranu): *suhoparan úihov ručak i grašak jim suhoparni vari*.

Riječ *sùhopāran* (u ARj se navodi samo s tim naglaskom, a tako se danas u štokavskom i izgovara) potvrđena je tek od 18. stoljeća (npr. u Matije Antuna Relkovića i Đure Rapića). To bi moglo biti indikativno jer bi moglo potencijalno upućivati na recentnost i (bar djelomično) knjiško porijeklo te riječi. Od drugih slavenskih jezika, kako se napominje u ARj, riječ nalazimo u češkom (*suchopárny* ‘suh, jalov, jadan’)³³ te u ruskom, gdje npr. Ožegov (u rječniku suvremenog književnog ruskoga) navodi samo *сухопáрый* ‘mršav’³⁴ (s nešto drugačijim značenjem od našega) bez *-n-*. Vasmer pak (u svom etimološkom rječniku) navodi i pridjev *сухопáрный* (koji se danas u ruskom više ne upotrebljava i koji je općenito slabo potvrđen) s *-n-* i značenjem ‘suh (govoreći o stilu)’.³⁵ Riječ se obično tumači kao pridjevska složenica od slavenskih elemenata **suxъ* i **para* (tako npr. u Vasmera), iako semantički razvoj nije posve jasan.³⁶ S obzirom na poklapanja u više sla-

³² Dotični (XVI) tòm ARj, gdje se nalazi riječ *suhoparan*, objavljen je 1956. – 1958.

³³ Sa sekundarnom dužinom predzadnjeg sloga analogijom prema imenici *pára* (gdje se dužina povijesno očekuje u usporedbi s našim *pàra*).

³⁴ Obično se upotrebljava za (starije) muškarce ili životinje.

³⁵ U Vasmera se navodi da je taj pridjev tvoren analoški prema *высокопáрный* (od *высоко* *парить* ‘visoko letjeti’). Dakle, tu *-par-* uopće ne bi imalo veze s *pàrōm*.

³⁶ Nije jasno što bi bilo to **-par-* ako nema veze s *pàrōm*.

venskih jezika, nije nemoguće da je pridjev **suxoparъnъ* postojao čak i na općeslavenskoj razini (u značenju poput ‘jednostavan, suh, mršav’ i sl.).

U slučaju hrvatskoga, nemamo razloga sumnjati da je pridjev *suhoparan*³⁷ (u različitim lokalnim likovima kao *suvo paran*, *soparan* i sl.) u značenju ‘nezačinjen’ (i tome slično – dakle, u značenju koje se danas u književnom jeziku ne koristi) doista narodna riječ (možda čak i jako stara, općeslavenska, ako se može direktno usporediti s češkim)³⁸. Osim već navedenih potvrda iz ARj (vidi još u nastavku za Žumberak), usp. još pridjev *sūvopāran* u Prapatnicama (Vrgorska krajina)³⁹ u značenju ‘nezačinjen, nedorečen’ (koristi se ponajviše za hranu). S druge strane, riječ *suhoparan* u značenju ‘suh (govoreći o stilu i sl.)’ (kako se to koristi u suvremenom općem jeziku) mogla bi biti, s obzirom na formalno poklapanje i praktički isto značenje, rusizam.⁴⁰ Dakle, u našoj riječi *suhoparan*, kada o njoj govorimo danas u totalitetu, vjerojatno se kriju dva izvora – u suvremenom standardnom značenju (‘suh’ (u smislu stila i sl.)) i upotrebi je to porijeklom vjerojatno (potpun ili semantički) rusizam,⁴¹ dok je u (zastarjelom/dijalektalnom) značenju ‘nezačinjen’ to izvorna narodna riječ (koja se još čuva u nekim govorima).

³⁷ Postoje i drugi primjeri izvedeni od *pāra* slična značenja, a koji se mogu navesti kao svojevrsna paralela pridjevu *sūhopāran*. Usp. u ARj *nūopāran* (*nū-o-pār-an*) koji se definira kao »isto što *suhoparan*«, »što nije začineno, n. p. kao obareno zeće« te *naparan* (ARj) u *nāparno jelo* (»zove se u Dubrovniku [jelo] samo obavreno, a nedovršeno«). Analiza pridjeva *soparan* (~ *suhoparan*), o kojem ćemo govoriti u nastavku, kao *s-o-paran* (analogijom prema *na-paran*, *na-o-paran* s dva prefiksa), ne izgleda uvjerljivo (u suvremenom jeziku se u takvim slučajevima javlja *su-*, npr. *su-osjećati*). Daleko su manje relevantne za naš slučaj riječi za jela izvedene od riječi *pāra* – *pōpara* ‘popareno jelo; riblja čorba’ (ARj) te *rāspara* ‘jelo od jaja i vrelog mlijeka’ (ARj).

³⁸ Neovisan razvoj našega *suhoparan* ‘nezačinjen’ i češkoga *suchopárny* ‘suh’ ne izgleda pretjerano vjerojatnim (osim ako nije postojala nekakva sintagma tipa **súhē pārē*, ako drugi dio pridjeva uopće ima veze s *pārōm*, ili slično od čega bi se ti pridjevi mogli neovisno naknadno izvesti, no za to nemamo potvrde).

³⁹ Moji podaci. Vrgorska krajina je relativno blizu Poljicâ (manje od 100 kilometara zračne linije).

⁴⁰ Dakako, *suhoparan* (tj. *suvo paran* i sl.) u značenju ‘nezačinjen’ (i slično) nije mogao biti posuđen ni iz češkoga ni iz ruskoga jer se, kao prvo, ne poklapaju značenja, a, kao drugo, dok se bohemizmi i rusizmi teoretski mogu naći u rječnicima (usp. Popovićev rječnik, koji se spominje u ARj, a koji bilježi i knjiško i narodno značenje), to puno teže ide u slučaju tekstova (kao što su npr. Rapićevi ili Relkovićeви iz 18. stoljeća), a doslovno je nemoguće u slučaju narodnih govora (poput onoga Vrgorske krajine).

⁴¹ Trebalo bi detaljnije istražiti kojim je točno putem i kada ušla u naš jezik iz ruskoga, tim više što se i u ruskom, čini se, radi o zastarjeloj knjiškoj riječi (koja je običnim govornicima danas potpuno nepoznata). Takav je, čini se, i status bugarskog *сухопарен* istog značenja, što je također zacijelo rusizam. Makedonsko *сувопарен* ‘*suhoparan*’ će pak vjerojatno biti srbizam (standardni srpski oblik je *suvo paran*).

U Poljicima, dakako, pridjev *suhoparan* ne može postojati u tom fonološkom obliku jer u Poljicima (i Gornjima i Donjima), kao u većini štokavskih i nekim čakavskim govorima,⁴² nestaje glas *h* (usp. Mihanović 1971:159–160). U Poljicima nam je u tom kontekstu zanimljiva sljedeća rečenica koju nalazimo u Ivaniševića (2006:83): »Ima li dosta kruva i pure (polente) a ne ima smoka, začina i vrtla, anda mu se kaže, da je suvotan ili soparan.« Ivanišević tu govori metaforički o čovjeku (čovjeku se može reći da je *suvotan* ili *soparan*), no u rečenici se spominje ne samo izravno *začin*, nego se odmah uz *so-paran* navodi kao njegov sinonim i pridjev *suvo-tan*.⁴³ To nas upućuje na zaključak da je poljičko *soparan* zapravo isto što i *suhoparan* (dijalektalno *suoparan*), samo što je riječ o mlađem glasovnom obliku toga pridjeva u dijalektu koji više nema fonema *h* u svom glasovnom sistemu. Pridjev *sóparan*, upravo u tom obliku, u ARj se navodi (prema podacima Petra Skoka) i za Žumberak i to upravo u značenju 'koji je bez mirodija' (u ARj se na kraju tê natuknice navodi: »Jamačno je isto što *suhoparan*«). Dakle, pridjev *soparan* bi bio samo mlađi glasovni oblik od *suhoparan*, a pridjev *soparan* (koji se koristi za hranu) bilo bi teško ne povezati s imenom jela *soparnika*.

Krenemo li od pridjeva **suhòparan* (s pretpostavljenim starijim naglaskom)⁴⁴ u značenju 'nezačinjen' (ili npr. 'jednostavan'), tvorbom dobivamo **suhòpàrnìk*⁴⁵ 'nezačinjeno (slabo začinjeno, jednostavno) jelo' tj. 'soparnik', gdje onda dolazi do pravilna nestanka glasa *h* te dobivamo **suòpàrnìk*. Zijev se *-uo-* može riješiti kao u navedenu primjeru *suvotan* ili kao u pridjevu *sùvo* 'suhò' (kako je i u samim Poljicima) ubacivanjem /v/ [w], no u **suòpàrnìk*, kao ni u osnovnom pridjevu **suòpàran*, *v* [w] nije bilo ubačeno, nego je prednaglasno *-u-*, možda nakon što je značenjska veza sa *suho-/suvo-* postala nejasna, sàmo nestalo (što ne bi bilo neobično

⁴² Gubljenje /h/ u čakavskom nije toliko prošireno, no nije ni neobično – usp. Lisac 2009:21. Pogotovo gubitak /h/ nije neobičan u situaciji izrazita kontakta sa štokavskim (tj. dijalekatskoga kontinuuma kao u Poljicima), usp. recimo u čakavskom Filipjakovu (Nikola Vuletić – usmeno) *krù*, *vř*, *strâ* s gubitkom, *grìj* (vrlo rijetko *grìh*), *smìj* (vrlo rijetko *smìh*) s fakultativnim gubitkom (i unošenjem hijatskoga *j* iz kosih pađeža) te *jùha* bez gubitka /h/.

⁴³ Usp. pridjev *sùhotan* (uz mlađu/dijalektalnu varijantu *suvotan*) u ARj.

⁴⁴ Usp. ruski *сухона́рый* i druge slične pridjevske naglasne parove, npr. *dobródušan* i *dòbrodùšan*, *jednostāvan* (još starije **jednostavan*) i *jèdnostāvan* i sl. te recentno Kapović 2019:108–112 za naglasak u slavenskim složenicama općenito. Naglasak bilježimo u novoštokavskom liku (**suhòparan*) – naglasak bi bez novoštokavske retrakcije bio, naravno, **suhopàran* (tj. **suhopàran*, s poopćenjem predsonantskoga duženja iz drugih oblika).

⁴⁵ Tj. bez novoštokavske retrakcije **suhopàrnìk*. Za takav naglasak usp. u nastavku della Bellino <*uhopàrgnak*>.

u nenaglašenu/prednaglasnom slogu). Dakle, *-v-* bi se ubacivalo iza naglašenog sloga (npr. u **sùhotan* > **sùvotan*), ali ne i u prednaglasnom slogu (u **suhòpāran*/**suhòpārnik* > **suòpāran*/**suòpārnik*).⁴⁶ Premda za takvu promjenu, čini se, nema izravne usporednice (jer *-VhV- ispred naglasna nije frekventna pojava), u štokavskim dijalektima nailazimo vrlo slične procese – npr. u više dijalekata nailazimo na stezanje u imenu blagdana *Dôvi* < *Dùovi* < *Dùhovi*,⁴⁷ koje se, doduše, događa pod naglaskom (a ne ispred njega),⁴⁸ dok u nekim štokavskim dijalektima nalazimo na zana glasno stezanje *-uo* > *ō*⁴⁹ u glagolskim pridjevima radnim (npr. *krénuo* > *krénō*).⁵⁰ U svakom slučaju, kako god se točno objašnjavao razvoj *-uho- > *-uo- > -o- teško da poljičko i žumberačko *soparan* može biti nepovezano sa *suhoparan*/*suvooparan* istoga značenja u drugim govorima, tim više što je poljički sinonim za *so-paran*, prema Ivaniševiću, *suvo-tan*. S druge strane, kako rekosmo, teško bi bilo ne povezati poljičko *soparnik* s pridjevom *soparan* (koji se koristi za hranu).

Dodatnu, i nedvojbenu, potvrdu naše teze o porijeklu riječi *soparnik* nalazimo u paraleli s dubrovačkoga područja (potvrđenoj u starim rječnicima s toga područja). Već smo rekli da se u Poljicima uz *soparnik* (po našoj tezi od starijega **suhoparnik* – usp. i lik *soparňak* u ERj)⁵¹ javlja i drugi naziv *zeleňik* (i u drugim varijantama, kao što je *zeleňak* – usp. i ARj). U praktički potpunoj paraleli s time, della Bellin rječnik (i samo on, kako bilježi ARj, što će reći da je posrijedi vjerojatno stari leksem s dubrovačkoga područja) navodi riječ *suhoparňak* ‘vrsta pite, savijače’ (ARj), pri čemu je očito riječ o jelu prilično sličnu poljičkom *soparniku* (usp. della Bellina značenja ‘torta di erbe’ i ‘placenta herbacea’). Della Bellino <{*suhoparňak*>

⁴⁶ Oblik *sùvopāran* u Vrgorskoj krajini (i drugdje) nije protuprimjer jer je ondje naglasak na (mlađem) prvom slogu.

⁴⁷ Za *Dôvi* u štokavskom usp. npr. Ivšić 1907:122 (Šaptinovac), Ivšić 1913/I:185 (Posavina) i Šimundić 1971:37 (Imotska krajina i Bekija).

⁴⁸ U Poljicima, čini se, takva stezanja nema u toj riječi (usp. *Du'ovi* i *Du'ovin* (4x) u Ivanišević 2006:376²⁵), no proces ipak može biti djelomično sličan. Moglo bi se zamisliti i da je u **suoparnik* došlo ne do ispadanja **u* nego do stezanja **uo* > *o*, ali da je vokal ipak ostao kratak u prednaglasnom položaju, gdje uglavnom izvorno nalazimo kraćinu (i to pred dvije zanaglasne dužine – tj. pred naglaskom ako je riječ o starijem, čakavskom izgovoru **sopārnik*).

⁴⁹ Zbog dužine *-ō* bi se moralo raditi o stezanju (*u* i *o* su fonetski bliski glasovi koji se mogu asimilirati i stopiti), a ne o ispadanju *-u-*. Teoretski bi se moglo tvrditi i da *-u-* ispada pa da je *-ō* dugo analogijom prema stegnutoj *-ō* < *-ao*, no to nije jako uvjerljivo.

⁵⁰ Usp. npr. Ivšić 1913/I:184 za *òsō* < *òsuo* u Posavini.

⁵¹ ‘dalmatinska slana pita (...)’ (ERj). Ivanišević, kao ni ARj, nemaju tē varijante s *-ňak* (iako se varijacija *-nik/-ňak* u Poljicima, tj. kod Ivaniševića, javlja u *zeleňik/zeleňak*).

[suhopârnik] (zanaglasna dužina nije zabilježena)⁵² i naglaskom odgovara poljičkom *sòpârnik* < *s(uh)òpârnik < *suhopârnik. Da bi stvar bila još zanimljivija, stari dubrovački rječnici spominju i riječ *zelèñâk*⁵³ (koja se, kao jedna od varijanata za *soparnik/zeleñnik*, javlja u točno tom liku i u Poljicima – ARj) u značenju ‘savijača od zeļa, zeleni’ (ARj) – tâ se riječ javlja u Mikalje (<zelegnak> ‘prsnac od zeļa’,⁵⁴ ‘torta o crustata d’herbe’, ‘laganum’),⁵⁵ u della Belle (<zelegnâk, âka> [zeleñâk, -âka] ‘torta di erbe’, ‘placenta herbacea’) i Stullija (<zelenjâk, âka> ‘torta d’erba’, ‘placenta herbacea’).⁵⁶ Dakle, na dubrovačkom se području⁵⁷ javljaju (ili su se javljali) nazivi praktički isti kao u Poljicima, s vrlo sličnim značenjem,⁵⁸ i k tome s istim paralelizmom u nazivima kao u Poljicima (Poljica: *soparnik – zeleñak/zeleñnik*; Dubrovnik: *suhopârnik – zeleñak*), pri čemu treba istaći da della Bella obje riječi daje kao prijevod talijanskoga *torta di erbe*, tj. tretira ih kao sinonime. Dubrovački nam oblik *suhopârnik* pak sasvim sigurno razrješava moguće probleme i nedoumice koji bi se mogli javiti oko razvoja oblika *soparnik* od nepotvrđena starijeg *suhoparnik – kako se na dubrovačkom području glas *h* očuvao, vidimo ga na očekivanu mjestu i to nam potvrđuje da se poljičko *soparnik* moralo razviti od starijega *suhoparnik.

Dakle, po našoj bi etimologiji *sòpârnik* zapravo bio *suhòpârnik (što može i ne mora biti samo formalna rekonstrukcija),⁵⁹ tj. ‘nezačinjeno jelo’.

⁵² Dubrovačka se akcentuacija u potpunosti ponovoštokavljuje tek sredinom 19. stoljeća. Della Bella zacijelo omaškom u genitivu navodi <-gnka> (kao da je riječ o nepostojanom *a*).

⁵³ Takav bi naglasak bio u novoštokavskom liku, kako se navodi i u ARj.

⁵⁴ Usp. također u ARj *prijèsnac* ‘kolač upravo prijesan, t. j. nekiseo’.

⁵⁵ Latinski (Lewis) ‘vrsta kolača od brašna i ulja (koji su jeli siromašni)’.

⁵⁶ Kako della Bella (18. stoljeće) za ‘torta di erbe’ navodi obje riječi, a Stulli za ‘torta d’erba’ samo *zeleñak*, moglo bi se čak nagađati da je dubrovačka riječ *suhopârnik* nestala već do Stullijeva vremena (početak 19. stoljeća).

⁵⁷ Kako se radi o riječima za koje ARj bilježi da se javljaju samo u starim dubrovačkim rječnicima (od 17. do početka 19. stoljeća) zacijelo će biti posrijedi riječi tipične za Dubrovnik ili dubrovačko područje.

⁵⁸ Iz rječničkih je definicija, jasno, pogotovu kada se radi o predmodernim rječnicima, teško saznati točne detalje o konkretnim jelima. Autor nije uspio naći suvremene potvrde za *suhopârnik/zeleñak* na dubrovačkom području – ni u suvremenim leksiografskim djelima (nema je ni u rječniku Bojanić–Trivunac ni u NDR) ni kod više govornikâ s toga područja. To, naravno, ne znači nužno da se jelo i riječi više nigdje na tom području ne čuvaju.

⁵⁹ Ne možemo znati je li jelo u Poljicima postojalo u doba kad je *h* još bilo očuvano, tj. je li se doista ikad ondje nazivalo *suhoparnik (što bi kasnije bilo promijenjeno u *suoparnik pa *soparnik*) ili je naziv nastao tek kasnije od pridjeva *soparan* (koji se razvio od starijega *suoparan i još starijega *suhoparan). To ne mijenja ništa ključno na stvari što se tiče etimologije koja se iznosi u ovom članku. Staro dubrovačko (della Be-

Pri tome značenje ‘nezačinjeno’ neće značiti da je *sòpàrnik* izvorno bio potpuno nezačinjen pa da se kasnije njegova priprema promijenila,⁶⁰ nego prije da je bio ‘slabo/slabije začinjen’ – značenje ‘nezačinjen’ bi dolazilo vjerojatno u hiperboličkom smislu⁶¹ ili možda u kakvu blisku značenju, npr. ‘jednostavan’⁶² (u smislu soparnika kao jednostavna jela). Etimologija soparnika kao nezačinjena (= slabo začinjena) jela svakako odgovara dojmju o okusu rečenog jela, koje doista nije u načelu ni jako začinjeno ni intenzivna okusa i koje je kao takvo prikladno i kao posno jelo. Premda bi se strogo formalno moglo prigovarati da ime jela koje ipak jest (ili može biti) začinjeno ne može potjecati od riječi koja znači ‘nezačinjen’, u svjetlu čitavog niza ostalih pokazatelja koji upućuju na to da *so-* u *so-parnik* potječe od **suho-* (npr. *suhoparínak* u della Belle) te s obzirom na mogućnost da je izvorno narodno **suhoparan* moglo imati i neko drugo (dodatno) slično značenje (tipa ‘slabo začinjen, jednostavan’ i sl.) to ne izgleda kao dovoljno uvjerljiva zamjerka da bi opovrgla predloženu etimologiju.

Na kraju možemo reći da etimologija predložena u ovom članku zadovoljava na svakoj razini (fonološkoj, prozodijskoj, tvorbenoj, značenjskoj, dijalekatskoj) te da svakako izgleda daleko uvjerljivijom od dosad u literaturi predlaganih etimologija i drugih etimologija koje bi se mogle predložiti.

Literatura

- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Sv. 1–97 [dijelovi I–XXIII]. 1881–1976. Zagreb: JAZU.
- БАР = *Българско-английски речник*. ²1980. Атанасова, Т.; Ранкова, М.; Русев, Р.; Спасов, Д.; Филипов, Вл. & Чакалов, Г. Цофия: Издателство Наука и изкуство.
- Бојанић, Михаило; Растислава Тривунац. 2002. *Рјечник дубровачког говора*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- della Bella, Ardelio. 1728. *Dizionario italiano, latino, illirico cui si permettono alcuni avvertimenti per iscrivere e con facilità maggiore leggere le voci illiriche scritte con caratteri italiani, ed anche una breve grammatica per apprendere con proprietà la lingua illirica*. Venezia: Presso Cristoforo Zanne.

IIa) *suhoparínak*, kako rekosmo, potvrđuje, uz druge indikacije, da današnje *so-* sigurno potječe od starijega **suho-*.

⁶⁰ Usporedbe radi, Šimunović-Petrić (1992:96) navodi kako je priprema soparnika u 20. stoljeću ostala nepromijenjena.

⁶¹ Donekle slično kao što ime suvremenog kolača *ledene kocke* ne znači da su one stvarno zaledene.

⁶² Usp. gore i ‘nedorečen’ (o jelu) kao značenje za *suvoparan* u Vrgorskoj krajini.

- ERj = *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Ur. Matasović, Ranko i dr. Zagreb: Novi liber.
- Ivanišević, Frano. 1903–1906./2006. *Poljica. Narodni život i običaji* (pretisak). Priko: Društvo Poljičana »Sveti Jure«.
- Ivšić, Stjepan. 1907. Šaptinovačko narječje. *Rad JAZU*, 168, 113–162.
- Ivšić, Stjepan. 1913. Današnji posavski govor. *Rad JAZU*, 196 (I), 124–254; 197 (II), 9–138.
- Kapović, Mate. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kapović, Mate. 2019. Shortening, lengthening, and reconstruction: notes on historical Slavic accentology. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 45, 1, 75–133.
- Lewis, Charlton, T. 1890. *An Elementary Latin Dictionary*. New York – Cincinnati – Chicago: American Book Company.
- Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Mihanović, Nedjeljko. 1971. Jezik na području Poljica. *Poljički zbornik*, II, 150–184.
- Micalia, Iacobvs. 1649. *Blago jezika Slovinskoga ili slovník u komu izgovaraju se rjeci slovinske Latinski i Diacki. Thesavros lingvae Illyricae sive dictionarium Illyricum In quo verba Illyrica Italice et Latine redduntur*. Lavreti: Apud Paulum & Io: Baptistam Seraphinum.
- NDR = Mladošić, Davor; Maja Milošević. ²2011. *Naški dubrovački rječnik*. Dubrovnik: Verbum publicum.
- Ожегов, Сергей И. ⁷1968. *Словарь русского языка*. Москва: Издательство »Советская энциклопедия«.
- Pleteršnik, Maks. 1894. *Slovensko-nemški slovar*, I-II. Ljubljana.
- Skok, Petar. 1971-1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV. Zagreb: JAZU.
- Snoj, Marko. ²2003. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 2000. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Stulli, Joakim. 1810. *Vocabolario Italiano-Illirico-Latino*, I-II. Ragusa: A. Marteachini.
- Šimundić, Mate. 1971. *Govor Imotske krajine i Bekije*. Sarajevo: ANUBiH.
- Šimunović-Petrić, Zorica. 1992. Soparnik kao obredno i svečano jelo u Poljicima. *Ethnologica Dalmatica*, 1, 1: 95–98.
- Škaljić, Abdulah. ⁴1979. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: »Svjetlost« OOUR izdavačka djelatnost.

- TSS = Đinđić, Slavoljub; Mirjana Teodosijević; Darko Tanasković. 1997. *Türkçe-Sırpça sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür, dil ve tarih yüksek kurumu.
- Vasmer = Фасмер, Макс. 1987. *Этимологический словарь русского языка*. Том III. Москва: »Прогресс«.
- Vuk = Стеф. Караџић, Вук. ⁴1935. *Српски рјечник и тумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Београд: Штампарија Краљевине Југославије.

Etymology of *soparnik*

Abstract

The paper discusses the etymology of the folk dish named *soparnik*, typical for the Poljica region in Croatia. In spite of false etymologies encountered in the literature, the word is of Slavic origin and originates in older **suhoparnik*, where the adjective *suhoparan* has the native and older meaning 'unflavored'.

Ključne riječi: *soparnik*, Poljica, etimologija, hrvatski, štokavski, čakavski, jelo
Keywords: *soparnik*, Poljica, etymology, Croatian, Štokavian, Čakavian, dish